

ПАРКЛАРНИНГ КЎКАЛАМЗОРЛАР КОМПОЗИЦИЯСИ.

Ш.У.Исроилова

ТАҚИ Магистранти

Тошкент Архитектура-Қурилиш институти

Аннотация: Ушбу мақолада кўкаламзорлаштириш тизимида қўлланиладиган турли хил ўсимликлар композицияларидан мисоллар келтирдик. Шунингдек ушбу композициялардан паркларни безашда қўлланилади.

Калит сўзлар: рекреация, солитер, боскет, лабиринт, клумба, рабатка, партер, гулли массивлар.

Ўзбекистон ҳудуди кескин континентал иқлимга хос, ёзнинг жазирамаси ва ҳавонинг қуруқлиги кўкаламзор ҳудудларга бўлган эҳтиёжни оширади. Шаҳарни доимий шамоллатиш ва ҳавосини яхшилаш учун кўкаламзорлар тизимини тўғри ва фойдали ташкиллаштириш зарур. Яшил ўсимликлар шаҳарнинг энг муҳим ва самарали ободонлаштириш омили ҳисобланади. Ўсимликлар ҳаво таркиби ва тозалигига ижобий таъсир курсатади, шаҳарни турли зарарли газлардан ва шовқиндан ҳимоя қилади. Уларнинг жозибadorлигини ошириб, кўркига кўрк қўшади. Шаҳар марказида қизиган ҳавонинг концентрациясини камайтирувчи парклар қуриш мақсадга мувофиқ, чунки шаҳар маркази деярли шамолдан ҳимояланган. Шунингдек рекреация ҳудудлари инсонлар саломатлигига ижобий таъсир кўрсатиб, руҳиятини тинчлантиради.

Рекреация ва бўш вақтни ўтказиш зоналари марказга тортишнинг ижтимоий вазифаларидан бири ҳисобланади. Дам олиш ва бўш вақтни ўтказиш зоналарини ҳар томонлама ўйлаб ташкил этиш аҳоли гуруҳлари орасида мулоқот қилиш ва аҳборот алмашиши учун шароитлар яратади, жамият фуқароларини бирлаштиради. Зоналарни ташкил этиш учун энг қулай табиий шароитга эга ҳудудлар – дарё ёки сунъий яратилган сув ҳавзаларнинг бўйлари, кўкаламзорлар, боғлар, парклар ҳудуди, майдонлар, ҳиёбонлар, булварлар, пиёдалар юрадиган кўчалар ва бошқалар ажратилади. [1].

Аксари шаҳар ва қишлоқларни кўкаламзорлаштириш амалиётига хос бўлган асосий камчилик – бу экилаётган ўсимликларни танлашда ўрнатилган умумий тартиб – тизим ва тамойилларга риоя қилмасликдир. Яшил муҳитни шакллантириш, энг аввало мазкур муҳитнинг функцияси, унинг қаерда ва қандай тупроқда жойлашгани, маҳаллий табиий иқлим шароитларидан келиб чиққан ҳолда мазкур муҳитга экиладиган ўсимликлар таркибининг қандай танланишига боғлиқдир [2].

Парк ҳудуди ташриф бюрувчиларга мазмунли ҳордиқ тақдим этиш билан бирга уларда унутилмас таассурот қолдириши керак. Шу сабабдан паркларда кўкаламзорлаштириш композицияларини турли – туман ва қизиқарли қилиб жойлаштириш лозим. Парк ҳудуди шовқин, чанг, турли зарарли газлардан ҳоли бўлиши учун кўплаб дарахт ва буталар экилади. Рекреация ҳудудларини лойиҳалашда дарахтларнинг соялатиш хусусиятини инобатга олиш даркор. Барча дарахт ва буталар кўп йиллик ўсимлик ҳисобланиб, доим яшил ва барги тўкилувчи гуруҳларга бўлинади.

Ушбу мақолада кўкаламзорлаштиришда қўлланиладиган баъзи композициялар ҳақида сўз юритамиз. Манзарали яшил композициялар турларига қуйидагилар киради: солитерлар; дарахтлардан тузилган гуруҳлар композицияси, буталардан тузилган гуруҳлар, яшил массивлар, яшил деворлар, яшил тўсиқлар, тирмашиб ўсувчи яшил шакллар шулар жумласидандир.

Солитер – якка тартибда экилган, ўзининг бетакрор кўриниши, гуллари, гўзаллиги билан алоҳида ажралиб турувчи дарахт ва буталардир. Ушбу композиция атрофга ўзгача гўзаллик бағишлайди (1-расм).

1-расм Солитер

Дарахтлардан тузилган гуруҳлар композицияси. Бошқа композициялардан алоҳида экилган, таркиби иккитадан то ўнлаб дарахтларгача бир хил дарахтлар туркумидан иборат бўлган ёки таркиби ҳар хил дарахтлардан тузилган яшил композиция. Дарахтлардан тузилган гуруҳлар композицияси боғлар, парклар, булварларда асосий ўринни эгаллайди. Бу гуруҳни шакллантиришда барги тўкилувчи, игнабаргли, гуллайдиган дарахтлар ҳамда буталар аралаш қилиб экилади (2-расм).

2-расм Дарахтлардан тузилган гуруҳлар композицияси.

Биринчи **боскетлар** XVI асрда Франция паркларида ташкил этилган. Очиқ осмон остида дарахт ва буталарнинг зич экилиши оқибатида лабиринтлар вужудга келган. Геометрик шаклга эга бўлган ёпиқ жойлар, майдончалар, яшил тўсиқлар ёки яшил деворлар билан тўсилиб, уларнинг ички қисмида гулзорлар ёки фавворалар жойлашади (3-расм).

3-расм Боскетлар

Тирмашиб ўсувчи ўсимликлар турли шаклдаги сим ёки ёғочга чирмашиб ўсади. Шунингдек бино, иншоотлар, айвонларни вертикал равишда безатиш учун самарали қўлланилади. Кичик архитектура қурилмаларига чирмашиб ўсувчи ўсимликлар қаторига қуйидагилар киради: плюш, ёввойи тоқ, япон токи, хитой глицинияси шулар жумласидандир.

4-расм Тирмашиб ўсувчи ўсимликлар

Ландшафт архитектураси объектларини гулзорларсиз тасаввур этиш қийин [3]. **Гулзорлар** бир неча турларга бўлиниб, уларга *клуббалар, рабаткалар, майсазорлар, миксбордюрлар, партерлар* киради.

Клубба деб бирор геометрик шаклдаги гулзорларга нисбатан айтилади. У турли геометрик шаклларга эга бўлган, атрофдаги майсазордан бироз баланд турли гуллар билан шакллантирилган гулзордир. Бизнинг иссиқ ва қуруқ ёзги шароитда клуббалар доимий суғоришни талаб қилади. Шунингдек клуббалар ўрта қисмида сопол вазалардан фойдаланилади, бу композиция янада чиройли чиқишини таъминлайди. Экин турларига кўра

улар гулли, гиламсимон ҳамда аралаш бўлиши мумкин.

5-расм Клумба

Рабаткалар бу тўғри бурчакли, узунлиги энидан уч марта ва ундан катта бўлган майдончадир. Рабаткалар бу узун чизиқли тасма гулзорлар бўлиб ҳиёбонлар, майдонлар атрофи бўйлаб, бино олдида экилади. Узун рабаткалар зерикарли бўлмаслиги учун бир неча қисмларга ажратилади. Уларнинг орасига айлана, квадрат кичик клумбачалар экилади.

6-расм Рабатка

Миксбордерлар асосан кўп йиллик ўсимликлардан ташкил топган, бир – бирига яқин жойлаштирилган, турли ўсимликлар гуруҳининг кенг қамровли майдончаларига айтилади. Миксбордерлардаги ўсимликлар гуруҳлари шундай танланадики унда гуллаши эрта баҳордан то кеч кузгача гуллаш жараёни давом этади. Миксбордердаги ўсимликлар ва гуллар ранглар палитрасини таъминлайди.

7- расм Миксбордерлар

Гулли массивлар газонларда экиладиган баланд ва ўрта бўйли гулли ёки манзарали ўсимликларнинг кенг майдонларидир. Ўсимликлар бир ёки бир неча турлардан ташкил топади. Гулли массивларни яратишда асосан атиргуллар, ирислар ва георгинлардан фойдаланилади.

8-расм Гулли массивлар

Партер боғ – паркларга кириш, бинолар олдида ёки улар ҳудудида қўлланиладиган тантанали текис гулзор, майсазор композициядир. Уларни барпо этишда ўтсимон ўсимликлардан фойдаланилади. Партер оддий майдонча шаклида ёки мураккаб бўлади. Партер композициясига манзарали ҳовузлар, фавворалар, хайкалчалар киритилиши мумкин.

9-расм Партер

Юқорида келтирилган мисол ва маълумотлардан кўришиб турибдики, кўкаламзорлар композициялари ниҳоятда турфа хил ва улардан фойдаланиб паркларнинг ҳудудини янада кўркем ва жозибадор қилишимиз мумкин бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. D.U.Isamuxamedova, L.A.Adilova. "Shaharsozlik asoslari va landshaft arxitekturasi" Toshkent, 2009
- 2.3. А.С.Уралов, Л.А.Адилова "Ландшафт архитектураси".
4. <https://diz-cafe.com/ozelenenie/soliter-eto-v-landshaftnom-dizayne.html>
5. <https://zen.yandex.ru/media/id/>
6. <https://ogorodniki.com/article/chto-takoe-mixborder-i-kak-ustroit-sovremennyi-tsvetnik>

